

SHARTNOMADAGI MAJBURIYATLARNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abdimuratov Albakir Amirovich

*Namangan davlat universiteti Yuridik fakultet Milliy g‘oya,
ma‘naviyat asoslari va huquq ta‘limi yo‘nalishi talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Shartnoma majburiyatlari xo‘jalik va huquqiy bitimlarning muhim jihati bo‘lib, bitimlarning bajarilishini ta‘minlash uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Shartnoma majburiyatlarining xususiyatlarini tushunish shartnoma tuzayotgan shaxslar va tashkilotlar uchun aniqlik, rioya qilish va adolatli bajarilishini ta‘minlash uchun juda muhimdir hamda shartnoma majburiyatlarining asosiy xususiyatlarini va ularning turli huquqiy va biznes kontekstlarida ahamiyatini yoritishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Majburiyat, kreditor, qarzdor, garov, shartnoma, kafillik, kafolat, zakalat, qonun, huquq.

Аннотация: В данной статье договорные обязательства являются важным аспектом хозяйственно-правовых сделок и служат основой обеспечения исполнения сделок. Понимание характеристик договорных обязательств имеет важное значение для обеспечения точности, соблюдения и добросовестного исполнения для отдельных лиц и организаций, заключающих договоры, и направлено на то, чтобы подчеркнуть ключевые особенности договорных обязательств и их важность в различных юридических и деловых контекстах.

Ключевые слова: Обязательство, кредитор, должник, залог, договор, поручительство, поручительство, закят, закон, право.

Abstract: In this article, contractual obligations are an important aspect of economic and legal transactions and serve as a basis for ensuring the execution of transactions. Understanding the characteristics of contractual obligations is essential to ensure accuracy, compliance and fair performance for individuals and organizations entering into contracts, and aims to highlight the key features of contractual obligations and their importance in various legal and business contexts.

Key words: Obligation, creditor, debtor, pledge, contract, surety, guarantee, zakat, law, right.

Shartnoma majburiyatlarining asosiy xususiyatlaridan biri bu tomonlarning o‘zaro roziligidir. Bu barcha tomonlar shartnoma shartlari va shartlarini hech qanday majburlash yoki aldahsiz erkin va bajonidil qabul qilishlarini nazarda tutadi. O‘zaro rozilik barcha tomonlarning shartnomada ko‘rsatilgan huquq va majburiyatlarga mos kelishini ta‘minlaydi va shu bilan majburiy va o‘zaro manfaatli munosabatlarni

oʻrnatadi. Majburiyat — fuqarolik huquqiy munosabati boʻlib, unga asosan bir shaxs (qarzdor) boshqa shaxs (kreditor) foydasiga muayyan harakatni amalga oshirishga, chunonchi: mol-mulkni topshirish, ishni bajarish, xizmatlar koʻrsatish, pul toʻlash va hokazo yoki muayyan harakatdan oʻzini saqlashga majbur boʻladi, kreditor esa — qarzdordan oʻzining majburiyatlarini bajarishni talab qilish huquqiga ega boʻladi. Majburiyatning taraflari — kreditor yoki qarzdor sifatida bir yoki bir paytning oʻzida bir necha shaxs ishtirok etishi mumkin. Majburiyatlar majburiyat shartlariga va qonunchilik talablariga muvofiq, bunday shartlar va talablar boʻlmaganida esa — ish muomalasi odatlariga yoki odatda qoʻyiladigan boshqa talablarga muvofiq lozim darajada bajarilishi kerak. Majburiyatning bajarilishi neustoyka, garov, qarzdorning mol-mulkini ushlab qolish, kafillik, kafolat, zakalat hamda qonunchilik yoki shartnomada nazarda tutilgan boshqacha usullar bilan taʼminlanishi mumkin. Ikki yoki bir necha shaxsning fuqarolik huquqlari va burchlarini vujudga keltirish, oʻzgartirish yoki bekor qilish haqidagi kelishuvi shartnoma deyiladi. Agar taraflar oʻrtasida shartnomaning barcha muhim shartlari yuzasidan shunday hollarda talab qilinadigan shaklda kelishuvga erishilgan boʻlsa, shartnoma tuzilgan hisoblanadi. Shartnoma taraflardan birining oferta (shartnoma tuzish haqida taklif) yoʻllashi va ikkinchi taraf uni akseptlashi (taklifni qabul qilishi) yoʻli bilan tuziladi.

“Jamiyatning taʼsis shartnomasi va ustavi jamiyat taʼsis hujjatlari deb hisoblanadi. Agar jamiyat bir shaxs tomonidan taʼsis etilsa, shu shaxs tasdiqlagan ustav jamiyatning taʼsis hujjati xisoblanadi. Jamiyat ishtirokchilarining soni ikki va undan ortiq kishiga koʻpaysa, ular oʻrtasida taʼsis shartnomasi tuzilishi kerak. Jamiyatning muassislari taʼsis shartnomasini tuzadilar va jamiyat ustavini tasdiqlaydilar. Jamiyat ustav fondi (ustav kapitali) uning ishtirokchilari ulushlarining nominal qiymatlaridan tarkib topadi. Jamkiyat ustav fondining (ustav kapitalining) miqdori jamiyatni davlat roʻyxatidan oʻtkazish uchun hujjatlarni taqtsim etish sanasidagi holatga koʻra qonun hujjatlarida belgilangan eng kam oylik ish haqining ellik baravaridan kam boʻlmasligi lozim. Jamiyat ishtirokchisining jamiyat ustav fondidagi (ustav kapitalidagi) ulushining miqdori foizlarda yoki kasr koʻrinishida belgilanadi. Jamiyat ishtirokchisi ulushining miqdori uning ulushi nominal qiymati bilan jamiyat ustav fondining (ustav kapitalining) nisbatiga teng boʻlishi kerak. Pul, kimmatli qogozlar, oʻzga ashyolar yoki mulkiy qukuklar yoxud pul bahosiga ega boʻlgan boshqa shaxsga oʻtkaziladigan oʻzga xukuklar jamiyatning ustav fondiga (ustav kapitaliga) qoʻshiladigan hissalar boʻlishi mumkin.”¹ Har qanday shartnomada har bir tomon bajarishi kerak boʻlgan muayyan majburiyatlar mavjud. Ushbu majburiyatlar shartnomaning asosi boʻlib, tomonlar oʻrtasidagi munosabatlar uchun asos boʻlib xizmat qiladi. Aksariyat shartnomalar xizmatlarni toʻlash va bajarish kabi standart majburiyatlarni oʻz ichiga olgan boʻlsa-da, muayyan ehtiyojlar yoki vaziyatlarni hal qilish uchun shartnomaga kiritilishi

¹ И.Б.Зокиров «Фуқаролик ҳуқуқи» I қисм Қайта ишланган ва тўлдирилган нашр Тошкент-2009 197-198 бетлар

mumkin bo‘lgan maxsus xususiyatlar ham mavjud. Shartnomaning eng keng tarqalgan o‘ziga xos xususiyatlaridan biri bu kafolatlar yoki kafolatlarni kiritishdir. Ushbu qoidalar bir tomonning boshqasiga tovarlar yoki xizmatlarning sifati yoki ishlashiga oid aniq va‘dalarini belgilaydi. Misol uchun, ishlab chiqaruvchi o‘z mahsuloti ma‘lum vaqt davomida nuqsonsiz bo‘lishini kafolatlashi yoki xizmat ko‘rsatuvchi provayder ma‘lum darajadagi ishlashni kafolatlashi mumkin.

Huquq manbalari tizimida ijtimoiy munosabat ishtirokchilari o‘rtasida o‘zaro aloqalarni tartibga soluvchi huquqningshakli sifatida normativ shartnomalar alohida mavqega ega. *“Ikki yoki undan ortiq mustaqil huquq subyektlari o‘rtasida tuziladigan hamda ularning huquq va majburiyatlarini o‘rnatadigan, o‘zgartiradigan yoki bekor qiladigan og‘zaki yoki yozma shaklda ifodalanadigan va tuziladigan bitimlarga normativ shartnomalar deyiladi”*.² Shartnomaga kiritilishi mumkin bo‘lgan yana bir o‘ziga xos xususiyat bu zararni qoplashdir. Ushbu qoida bir tomonni shartnoma natijasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan har qanday yo‘qotish yoki zararni qoplashni talab qiladi. Tovon to‘lash qoidalari ko‘pincha xavf yoki javobgarlik ehtimoli mavjud bo‘lgan shartnomalarga, masalan, qurilish shartnomalari yoki intellektual mulk bilan bog‘liq bitimlarga kiritiladi. Bundan tashqari, shartnomalar nizolarni hal qilish qoidalarni o‘z ichiga olishi mumkin. Ushbu qoidalar tomonlar o‘rtasidagi har qanday kelishmovchilik yoki nizolar hakamlik, vositachilik yoki sud muhokamasi orqali qanday hal qilinishini belgilaydi. Ushbu qoidalarni o‘z ichiga olish, agar shartnoma davomida muammolar yuzaga kelsa, qimmat va ko‘p vaqt talab qiladigan huquqiy kurashlarning oldini olishga yordam beradi. Nihoyat, shartnomalar maxfiylik va oshkor qilmaslik bilan bog‘liq maxsus xususiyatlarni o‘z ichiga olishi mumkin. Ushbu qoidalar tomonlar o‘rtasida taqsimlanadigan maxfiy ma‘lumotlarni himoya qiladi va ulardan qanday foydalanish va oshkor qilish mumkinligini ko‘rsatadi. Bugungi raqamli asrda ushbu qoidalar tijorat sirlari va mulkiy ma‘lumotlarni himoya qilish uchun ayniqsa muhimdir. Shartnoma majburiyatlarining yana bir muhim xususiyati bu ishtirokchilarning huquqiy layoqatidir. Shartnoma majburiy bo‘lishi uchun barcha tomonlar shartnoma tuzish huquqiga ega bo‘lishi kerak. Bu, odatda, tomonlarning aqli raso, qonuniy yoshga to‘lganligini va shartnoma shartlari va oqibatlarini tushunish qobiliyatiga putur etkazadigan har qanday qobiliyatsiz omillar ta’siri ostida emasligini anglatadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, standart majburiyatlar har qanday shartnoma uchun asosiy bo‘lsa-da, maxsus xususiyatlar shartnomani muayyan ehtiyojlar va sharoitlarni qondirish uchun yaxshilashi va sozlashi mumkin. Ushbu qoidalarni o‘z ichiga olish shartnomada ishtirok etuvchi barcha tomonlar uchun qo‘shimcha himoya va ravshanlikni ta’minlashi mumkin. Barcha tomonlar o‘z huquq va majburiyatlarini

² Sh.A.Saydullayev “Davlat va huquq nazariyasi” darslik ikkinchi nashr TOSHKENT “Yurdik adabiyotlar publish” 2021 144-bet

to'liq tushunishlarini ta'minlash uchun har bir alohida shartnoma uchun qaysi maxsus xususiyatlar zarur va mos kelishini diqqat bilan ko'rib chiqish muhimdir. Shartnoma majburiyatlarining xususiyatlarini tushunish shartnomaviy bitimlar tuzayotgan shaxslar va tashkilotlar uchun juda muhimdir. O'zaro rozilik, huquq layoqati, ko'rib chiqish, aniqlik, aniqlik va huquqiy ob'ekt tamoyillari amalga oshirilishi mumkin bo'lgan shartnomalar asosini tashkil etadi, adolatlilik, rioya qilish va barcha ishtirokchilarning huquqlarini himoya qilishni ta'minlaydi. Shartnoma majburiyatlari ushbu xususiyatlarni qo'llab-quvvatlagan holda, tijorat bitimlari, huquqiy munosabatlar va adolatli va adolatli jamiyatning umumiy faoliyatining asosi bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. I.B.Zokirov "Fuqarolik huquqi" I qism Qayta ishlangan va to'ldirilgan nashr Toshkent-2009
2. Sh.A.Saydullayev "Davlat va huquq nazariyasi" darslik ikkinchi nashr TOSHKENT "Yurdik adabiyotlar publish" 2021
3. Javodbek Yoqubov Ergash Hayitboyev "Huquqshunoslik" Toshkent "Yangi asr avlodi" 2006
4. R.Dj.Ruziyev, V.R.Topildiyev "FUQAROLIK HUQUQI" Umumiy Qism Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent — 2011
5. Akbarali O'g'li, Satvoldiyev Fakhridin. "PROSPECTS FOR IMPROVING THE TECHNOLOGIES OF DEVELOPING LEGAL THINKING FOR SCHOOLCHILDREN (ON THE EXAMPLE OF THE PROVINCE OF NAMANGAN)." CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS 4.01 (2023): 94-97.
6. Akbarali O'g'li, Satvoldiyev Fakhridin. "Maktab o'quvchilarining huquqiy tafakkurini shakllantirish huquqiy madaniyatni yuksaltirishning yetakchi bo'g'ini sifatida." Ta'lim fidoyilari 13 (2022): 225-228.
7. Topildiyev V.R., Jamalov N.K "Fuqarolik huquqi" uslubiy qo'llanma Toshkent "Mumtoz so'z" 2014
8. J.I.Yuldashcv "FUQAROLIK HUQUQI" Toshkent — 2017
9. w.w.w.ziyouz.com kutubxonasi